

NAPUTAK O RAZMIŠLJANJU O SPOLU I RODU

OGNJEN RAŽOV BOGAVČIĆ
FILOZOFSKI FAKULTET,
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ognjenrazov@gmail.com

1 Uvod

Premda se o rodu, spolu, rodnim odnosima, muškome, ženskome i svemu tome pripadajućem može čuti svako stajalište iz svakog tabora uvjerenja, od onih svakodnevnih i medijskih do onih akademskih, pokušaj suvislosti ipak izostaje ili je rijedak i tih. Bilo da je to posljedica načina na koji se znanje uopće shvaća, a onda i prenosi i sukobljava, bilo povijesnog trenutka u kojemu se u poimanju roda događa prevrat, posljedica ostaje ista. Ipak, pokušat ću prvobitno dati nekolicinu naputaka o pristupu tim pojmovima i to prožimajućim sadržajnim određenjima. Također, pokušat ću temi pristupiti toliko naivno i bespretpostavno koliko je u mojoj moći, što ovo istraživanje uklanja iz obruča znanosti, ali zbog toga ne treba previše žalovati, budući da pokušajima mišljenja, uspjelim ili neuspjelima, u znanosti nikad nije ni bilo mjesto. Odabir pojmova spola i roda nema svoje opravdanje unutrašnje misaone nužnosti, nemaju prvenstvo po znanju niti po pojmu, ali mislim da se na njima, baš zbog raznovrsnosti u svačijim uvjerenjima pomiješane s općosti iskustva tih pojmova, može dobro oslikati put traženja kojim mislim da je dobro ići. Ne mislim da su taj put i njegovi pronalasci nepobitno ispravni, ali mislim da je šire nastojanje koje ću, nadam se, pokazati, uputno.

2 Razrada

2.1 O pristupu mišljenju

Kako pristupiti mišljenju nekog pojedinog pojma istovjetno je pitanju kako pristupiti mišljenju uopće. Poneseni težnjom za oslobođenjem od neznanja, koje se može pojavljivati u liku slijepih nagnuća, nerazjašnjenih misli ili čak boli, a zajedno tuđeg sadržaja uopće, kakav god da ono lik poprimilo, pronalazimo da se spram svih tih danih likova u samom činu pitanja tvori dosad neviđeni odnos ispitivača i pitanoga u kojem se ja postavlja kao ispitivač. Slične odnose mogli smo pronaći i ranije, budući da su se određenja, misli i nagoni usustavljivali nekim nepoznatim silama, dajući nekima prvenstvo spram drugih, ali im je iz motrišta onog ispitivalačkog nedostajalo njegovo posebno mjesto u odnosu te opće mnogosti. Ona se od onog sveg datog ne razlikuje niti samo po svojoj razumnosti ili sposobnosti za primanje i tvorenje granica i određenja jer upravo tuđe stvorene određenosti i nalazi pa

ih ispituje, nanovo određujući, a niti po svome uništavalačkom¹ djelovanju jer uništenje i nadvladavanje pripada i drugome. Specifično je, ipak, apsolutno samouništenje koje pitajuće *ja* mora učiniti kako bi dospjelo u odnos pitanja, različito od drugih gospodstava i drugih uništenja koja hoće proširenje svojega, dok se proširenje onog *ja* u pitanju čini odsustvom ikakvog mojeg. Nije pitanje ni bez nagona, ali taj nagon sam podliježe pitanju. Pitajući se potaknuti smo nečime nama zajedno stranim i našim, u čemu se baš to da je naše postavlja kao privid pa pitanjem to učinivši bezgranično stranim stojimo u neznanju i bezgraničnoj neodređenosti. Ona ipak ne ostaje bezgranična neodređenost, nego se određenosti vraća u odgovaranju, koje ću pokušati sprovesti.

Pitajući se o muškarcima i ženama ne stojimo kao muški, ženski ili drugi filozofi, teoretičari ili kritičari jer je to protivno naravi pitanja. Druga naša djela, političarska, nesvjesna, ljubavna itd., činjena u smjeru muškoga ili ženskoga, mogu biti sadržajem plemenita i istinita, ali nisu pitanja i s pitanjem se ne mogu miješati. Posljedično je također da ne može biti nečega kao muškog ili ženskog ispitivanja, muške ili ženske filozofije, jer se u njem tih određenja lišavamo. Kao muškarc i žene imamo različita polazišna određenja koja nam je uništiti pa nanovo urediti, ali u uništenju, odnosno u razlici onog što promatra svoje danosti i samih tih danosti, kao promatrač, stojimo bespolni. To, doduše, ne znači da pitajući potpuno zane-marujemo ono oko čega se pitamo niti da, odbacujući sve što smo o tome mislili da znamo, gubimo i poriv za obistinjenjem toga pitanoga bez kojega bismo ostali zapleteni u govorne igre. Pitanje nije mar samo za vlastitu dobrobit i obistinjenje, nego i obistinjenje onoga što se pita. Taj mar i iskorak u ono pitano razlika je u putu istine i laži. Govor dopušta da se bilo što određuje bilo kako i da se pojmovi spleću kako god, čemu, usputno rečeno, posljeduje sve od sofističkog umijeća do nereda znanja današnjice u 'humanistici'. Istinskom je pitanju pripadajući mar za sebe i mar za svijet, za ne-sebe.

2.2 Istraživanje vlastitih datosti i mnijenja

Usredotočivši se na dani sadržaj, nadaje nam se potreba da ga, ne dajući mu još pravo, upoznamo, upoznavajući njegov uzrok i prirodu. Naime, on nam je bio zadan baš tako i tako određen, a ne nekako drukčije pa smo navedeni k njemu se vratiti, ali uz novu unutrašnju razliku pitanja i pitanoga. Kada je riječ o našoj ženskosti ili muškosti, nalazimo je u cijeloj strukturi naših danosti, osim u onom odmaku. Kad govorim o ovakvom pojedinačnom sadržaju, još nepoopćivom, i kad govorim sam sa sobom pišući, trebam govoriti o svojim posebnostima, odnosno o mojem susretu s tim pojedinačnim pojmovnim sadržajem. Ovakav 'fenomenološki' pristup odabirem i zbog mog manjka moći za pristup samoj stvari bez ikakvog 'uzlaska' i prvotne točke od koje se kreće, onog meni naprosto danog, i zbog toga što pismo zaista jest razgovor sa samim sobom pa se udvajanje, jer razgovor po svojoj biti ipak zahtijeva dvoje, događa među mojim ja i mojim mnijenjem i danostima, a i zbog istraživalačkog umjesto znajućeg pristupa. Ne znam, pa ovo nije prikaz znanja, nego puta.

1 Kad pišem „uništavalačko“, ne mislim na etičku ili svakodnevnu konotaciju riječi, već smatram da je najsretniji prijevod tuđica „destrukcija“ i „anihilacija“, a odnosi se na ništenje koje se onda može dijeliti na privremeno ništenje temelja nečega u pitajućem odnosu ili na vječno ništenje, kada je „sila“ ništenja odvojena i svrha za sebe.

Kada pogledam sve što je ‘moje’, a da se tiče roda i spola, nalazim svoje određenosti kao muške u cijelom spektru svojega bića: prvo, na tijelu, uspoređujući ga s drugim tijelima, nalazim da je muško i da su drugi ljudi najčešće potpuno muškarci ili žene pa zaključujem da je to ili ono što je gonilo moje tijelo da se rodi i sraste ili bitan element tog nagona. Ipak, znajući i za žene i za dvospolstvo, a i potpomažući se znanosti biologije, uviđam da sam po mogućnosti bio i žena dok nisam srastao u muškarca. Stoga pretpostavljam da je, što se tiče tijela, jedno nagnuće prevladalo i da tako najčešće biva u ljudi.² Kad sam mislio svoje tijelo mogao sam sa sigurnošću reći da je taj razvoj sasvim prirodan, odnosno da ne vidim kako bi itko, osim nasiljem ili tjelesnim zapostavljanjem u djetinjstvu, mogao zaustaviti to da srastem u muškarca, ali već kad pomislim na svoje žudnje i misli, pogotovo one već artikulirane, nalazim da nisam siguran odakle su. Naime, žudim za ženama, ali već mi kratak ekskurs u historiju i suvremenost daje sijaset primjera o žudnjama muškaraca spram muškaraca, ali i spram drugih vrsta, predmeta i tako dalje. No, ipak, kako bi bilo koji od naroda kojih se sjetim mogao opstati, ipak je morala prednjačiti žudnja muškaraca spram žena i žena spram muškaraca, prema čemu se čini da priroda naginje.

S mislima ili, bolje rečeno, mnijenjima, stvar stoji potpuno drugačije. U pojmove muškoga i ženskoga vidim da je spleteno tisuće rečenica, prohtjeva, zabrana i uvjerenja potpuno protuslovnih, a i sami ti pojmovi spleteni su s drugim pojmovima i širim pogledom ne vidim ništa nego rasulo. U želji da ih nekako složim uviđam neke zajedničke osobine po izvoru otkuda ih nalazim pa ako te osobine pokušam izdvojiti i vidjeti što i otkuda se sjećam o samim tim pojmovima, nalazim da ih:

a) vidim u drugim ljudima kako ih više ili manje iskazuju i, da iskoristim stručni termin, performiraju s vlastitim više ili manje smučkanim koncepcijama muškosti ili ženskosti, od onih koji se ponašaju kao da ih ti pojmovi potpuno određuju, gdje ta zabluda bode izvještačenošću, bilo to u heteroseksualaca koji žele biti najveći heteroseksualci, bilo kod homoseksualaca ili inih kad se vjerojatno zbog odlučnosti i pronađene sudbonosnosti svoje spolnosti i seksualnosti također potpuno određuju svojim spolnim ili rodnim određenjima, do suptilnijih i meni ne toliko providnih određenja rodnosti, kao u većine.

b) vidim u medijima gdje se, čini se, odigrava ključno ratište oko određenja tih pojmova, a mediji, budući da ne prikazuju zbilju niti pojave, nego slike, pojave pojava ili ogoljenja pojava koja onda više sliče pojmu nego pojavi, bile te slike jezične, vizualne, auditivne ili druge, umnažaju jednoličnost određenja odredbi muškosti i ženskosti, roda i spola pa su čak i sadržajem istinite slike upravo zbog plošnog odslikavajućeg i nerazgovornog lika medijskog prikaza tim likom lažne. Ova tvrdnja kako u nekoj izjavi nije jedino bitna prosta struktura te izjave onakva kakvu ju zatičemo, nego i njen ‘lik’, zahtjeva dalje objašnjenje. Vraćam se na ono prije napomenuto o odabiru puta u pisanju. Budući da se u onom što se izjavi i objelodani zbog prirode govora može reći sve, sam izriječ nam govori malo, odnosno daje samo posljednicu govora i mišljenja. Znanja takvih posljedica nazivaju se *informacijama*. Premda informacije mogu biti prosto istinite i istinito odslikavati nešto od pojava, lako se zamjenjuju za znanje samo.

2 Ovakvi komentari još pripadaju protezanju mnijenja, kojem pokušavam dati causa efficiens, i govor o sigurnosti tiče se tog uzroka.

c) mjeračka, instrumentalna znanost u pogledu tih pojmova pruža uzde biologiji, psihologiji i njihovim satelitima i ograncima, koji daju jasne odredbe naših traženih pojmova. Tu se, ukoliko znanost biva dosljedna svojem temeljnom uvjerenju, rod svodi na ono vidljivo i instrumentima mjerljivo pa je rod skup tjelesnih obilježja, kao i ostali aspekti čovjeka, što protuslovi naravi čovjeka kao u sebi različitog i sebeuspostavljajućeg, ali ne ostaje samo na tome. Naime, mjerenje i mapiranje sadržaja, kao u anatomiji, nije zadovoljavajuće budući da nema uopćavajući pojam pa se zahtjeva i nudi neka opća odredba mjerenog predmeta, čije bi postavljanje imao biti onaj slobodni moment u djelatnom procesu, ali čim se uspostavi zaboravlja se i ostaje dogmatski upamćen i bezgranično proširen dok ne dođe novi, koji trpi istu sudbinu. Tako, npr. biologija i biološka psihologija trpe patvorenu bezgraničnu proširenost evolucionizma kojoj ljudska umijeća izmiču pa psihologijska i 'socijalna' opća tumačenja ostaju smiješno siromašna. Pokušaj mjerenja ljudskih duševnih procesa i ponašanja promašuje još dalje, budući da umijeće uopće, pa ni umijeće znanja, nije mjerljivo.

2.3 Pokušaj nekog saznanja o mnijenjima

Ovaj je postupak pregledavanja vlastitih mnijenja također bio doksoanalitika, ali za razliku od sad navedenih pristupa mnijenju, mi stojimo pred (u takvim djelatnostima ipak nepostavljenim) pitanjem sinteze – pronašavši i čak nabacavši raznovrsnosti i različitosti, pronađene razvrstane po osobnom aspektu u kojemu ih nalazimo, a onda nabačeno svrstane po daljnjim, širim mnijenjima o sferama života, povijesti i tako dalje. Zajednički se pojam roda prvo našao u osjetilnome pa u mreži odredbi u pamćenju. Dakle, zajednički im je bio način mnijenja ili neobjašnjene zatečenosti vlastitih misli. One kao da svaka potpuno 'hoće' svoje, odnosno, budući da se tiču nečeg zajedničkog, svaka se postavlja kao konačna odredba tog zajedničkog pa proturječe jedna drugoj. Ovo je, čini mi se, (ne)sretan slučaj u kojemu sam bio već otvoren spram različitosti odredbi, a taj košmar olakšava uviđaj u nesamoramumljivost neke pojedine od njih, bile one i ortodoksne.

Volja ili nagon koji me navodi da neka odredba bude istinita, mar za istinu u ovom pitajućem udvajanju kao da nagoni i svaku odredbu, a i mene, moj um, da dam najistinitiju odredbu. Ta sila, kojom svaka odredba hoće biti potpuna odredba, čini mi se, presudna je. Ako pobliže promotrimo te odredbe i njihove 'sile', vidjet ćemo da se, budući da se tiču nečeg zajedničkog, ali ostajući krute, nepropitane odredbe, na ovaj ili onaj način dotiču ispravnog, punog određenja, ako takvog čega ima.

Ovdje mi se čini važno napomenuti da bi ovo činilo uvjetno istinitim onaj nazor o *vrijednosti* svake misli, prema kojem su ljudi obično procjenjujuća bića, nesposobna da misle bez da vrijednosno sude. Ali, to je preuranjen zaključak jer poistovjećivanje onog boljeg i onog istinitijeg za bića nije isto što i vrednovanje. Vidjeli smo da nam se u mnijenju često nameće vrednovati, ali vrednovanje kao način mišljenja također je izdvojeni moment mišljenja, kao što je i neka nepotpuna odredba izdvojeni moment nekog pojma, ali se vrijednost sama ne bi trebala izdvajati, već bi se trebalo proučavati sukladnost misli i pojava samima sebi, što je taj vrednujući moment mišljenja. Misao ili pojava skladna je kada je skladna 'najboljoj', 'najpotpunijoj' sebi, što je istovjetno najdomišljenijoj, najrazvijenijoj.

Stoga ćemo izvršiti istraživanje prethodno nabačenih mnijenja imajući u vidu što smo gore pomislili o pojmovima i mnijenjima, njihovu neistinitost kao nepunost, bila ona kao suprotnost dijelu istine, dio istine ili suprotnost cijeloj istini pojma.

Osjetilna izvjesnost o vlastitom tijelu i posredno znanje o drugim tijelima prvo je 'onebožanstvenje' i prvo udvajanje koje nam se javlja. Javljamo se samima sebi kao isto i drugo. Vlastodršci smo, ali ne despoti, i za vlast se i obrazujemo. Naša muškost ili ženskost nam se tako prvo i javlja, i u umu i u vremenu, kao nepoznati aspekt tjelesnosti i zasebna sila, kao naš *spol*. Ona se, kao i ostale, javlja i u tjelesnom aspektu i, premda je najistaknutija u pojedinostima, potpuno prožima tijelo. Silu oblikovanja tijela prepoznajemo kao umnu ili umljivu zbog njene određenosti, ali ona nam stoji u protuslovlju s bezumljem odnosno neograničenošću poriva koji se javlja u duši, pa se javlja i potreba za vlašću i skladbom. Puštena za sebe u tijelu ostaje uređena, ali puštena u duši, teži k bezgraničnosti.

Tjelesno savršenstvo koje se javlja i neograničen poriv imaju određena svojstva koja se mišljenjem mijenjaju, usklađuju i slično pa od *spola* nastaje *rod*. Ta je podjela, naravno, unutar pojma i kada se uspostavlja pojam se ne cijepa u dvoje, već u sebi udvaja ne gubeći niti jedan od aspekata. Prepoznajemo elementarnu silu koja u tijelu djeluje određeno, a u duši nejasno i bezgranično, pa je zadatak to urediti.

Možemo pogriješiti tražeći istinu spola u historijski prvom uređenju i razvijanju i prvim podjelama, npr. u nekim starovjekovnim plemenskim društvima ili u čovjeku najbližim, ili čak daljim, životinjskim srođnicima u kojima se npr. uređuje natjecanjem mužjaka za vodstvo i kićenjem ženki, ili preuzimanjem opasnijih poslova mužjaka radi očuvanja plemena, pa zaključiti da je to temelj na koji se kasnije izmjene samo slažu zakrivajući ga. Ono svojim vremenskim ili eventualnim razvojnim položajem nema što tražiti prvenstvo. Proučavanje životinjskih, nagonskih sadržaja čovjeka i njihovo uspostavljanje kao temelja proučava ne uzimajući u obzir razliku biti čovjeka i životinje. U okruženju ovog pojma ona se pokazuje kao razlika jednog i dvojnog. Životinje unutar sebe nemaju udvajanja i cijepanja koje pokreće mišljenje i djelatnost i koje bi im omogućilo razvoj nalik ljudskom, već djeluju jednodimenzionalno. Niti vremenski prvi uspostavljen rod nema veze s punom istinom roda, eventualno s njegovom prvom istinom, ali prvo obistinjenje u pojmu ne mora biti u skladu s prvim obistinjenjem u vremenu.

Ipak, budući da su nerazdvojni aspekti istog pojma, rod i spol moraju imati određene veze pa je greška i ostati samo na uništenju sveg stranog u proučavanju, a onda i samouspostavljanju. Naime, u suvremenosti se doista prepoznaje vladavina bezgranične slobode i duha pa i njegova tiranija kada okošta i kultivacija postane tiranija. To su dvije strane medalje suvremene rodne politike (ne u onom smislu fraze u kojem se koristi učestalo – ovdje mislim uredbu svijeta kakva je u odnosu na rod; ista se fraza može koristiti u odnosu na neku drugu riječ), koja se uglavnom cijepa, i to nespojivo, na utvrđene misaone, političke i druge odnose i raspojasanu slobodu njihova uništenja. Posljedice te slobode ipak imaju određen oblik, poprimajući ga ili nabačajem slučajnog postavljanja ili uništavalačkim djelovanjem usprot nekog utvrđenog odnosa, čime ljudi - nositelji te slobode - smatrajući odnos proučanim, ne uviđaju da njegovo uništenje ostaje u odnosu s nečim nedostatnim i ograničenim. Ta je misao učestala u sveučilišnom okruženju, gdje se misli o bezizlaznosti iz okoštalih svjetskih odnosa ili o bijegu kroz krtičje rupe, a sve zbog sljepila spram uzroka djelovanja.

Ova dva stupnja u poimanju roda imaju i sebi pripadajuća i međusobno različita shvaćanja pojmova istosti i razlike, a oba se, i zbog odnošenja na pojedini pojam među mnogima, i zbog potrage za nekim čvrstim osloncem koji bi bio nerazrušiv, svode na jednakost. Tražeći ipak kakvo uporište za vrednujuće, ali i bilo kakvo mišljenje nakon uništenja, takvo se mišljenje oslanja na količinu kao najsigurnije uporište pa jednakžba postaje ono što razlučuje misli. Tad se tragovi dvaju suprotnih porivnih sila, muške i ženske, nakon što od njih ne ostane nikakve kakvoće koja bi se dala razlikovati, razlikuju po količini u odnosu na bilo koji sadržaj za koji se odluči da prima količinu, a to se može u uništavalačkoj slobodi potpuno proizvoljno odlučivati. Ovdje *jednakost* stupa kao mjerilo usklađivanja različitih misli i pojava. S druge strane, ona 'reakcionarna', povratnička misaona težnja s pravom ne dopušta da se jednakost postavi kao kriterij istine pojave, ali nejednakost zahtjeva iz pogrešnog temelja, samog temelja povratničke težnje. To je težnja za onim starim *kao* starim i osloncem *kao* osloncem, težnja koja ima u vidu svrhu, ali *bilo kakvu* svrhu, zadovoljavajući se s nepromišljenom proizvoljnošću onog što prvobitno zatiče. Sretno je opravdava zatečenost u svijetu nekakvih razlika *kakvoće*, kojima onda ima mogućnost baratanja. Mogućnost, ali ne i moć, jer je korak promišljanja u kojem se ono zadano ništi i postavlja u pitanje nužan za umno određivanje kakvoća pojava.

Nužno je, kako se ne bi zabludjelo ni u bezglavom slušanju onog naslijeđenog, koje je i siromašno i nepravedno, ni u vječitom uništenju i ujednačavanju, koje na koncu ima moć biti još nepravednije, budući da može završiti u vječitom ništenju, pokušati proučiti istinu spola i roda, njihove 'najbolje mogućnosti', kako bi se o tome uopće moglo smisleno govoriti. To sadržava pitanja što spol i rod, žensko i muško jesu, kako se ti pojmovi spliću, kako se pokazuju i koji ih pojmovi tvore.

3 Umjesto zaključka

Zastavši na najvažnijem mjestu, onom gdje bi se zapravo rod trebao postavljati, nagovaram čitatelja da pokuša vlastitim razmišljanjem doći do njegova određenja. Stali smo ovdje jer bi takav misaoni posao bio preširok za ovakvu vrstu rada, ali i za moje sposobnosti razgovaranja sa sobom, koje su još učeničke. No, svrha upućivanja u tok kojim bi se trebalo ići kako bi se odredili ovi pojmovi, pa i bilo koji drugi, čini mi se bar djelomično ispunjenom. Ukoliko je svrha mišljenja – kratko rečeno – *kozmos*, odnosno uređenje svih po tome kako im je najbolje, utoliko se o muškarcima i ženama i njihovoj biti i odnosu tako ima i misliti.